

ПОТРЕБО-МОТИВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ

УДК 159.9 (075.8)

ЛЮТА Л.П.

кандидат соціологічних наук, асистент кафедри соціальної роботи факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Стаття присвячена туризму як сфері організації вільного часу. На основі аналізу потреб особистості у туристичній діяльності, розкривається зміст організаційних форм туризму. Аналізується зміна у мотивах залучення до туристичної сфери у різні історичні епохи. Представлено функції туризму у сучасному способі життя.

Ключові слова: *психологія туризму, організаційні форми туризму, потреби туристів, інституціалізація туризму*

ПОТРЕБНОСТНО-МОТИВАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ИНСТИТУЦИАЛИЗАЦИИ ТУРИЗМА

Статья посвящена туризму как сфере организации свободного времени. На основе анализа потребностей личности в туристической деятельности, раскрывается содержание организационных форм туризма. Анализируется изменение в мотивах вовлечения в туристическую сферу в разные исторические эпохи. Представлены функции туризма в современном способе жизни.

Ключевые слова: *психология туризма, организационные формы туризма, потребности туристов, институциализация туризма*

Туристичні подорожі набули сьогодні неймовірної популярності. Ви можете потрапити у будь-який куточок планети, якщо у вас є відповідна кількість коштів. Обов'язково знайдеться туристична фірма, яка це залюбки організує.

Раніше для того, щоб зрозуміти, що за людина перед нами, ми цікавилися тим, що вона читає, що слухає. Сьогодні місця відпочинку можуть розказати не менше, ніж літературні вподобання. З розвитком технологій багато хто позиціонує себе в суспільстві через місця відпочинку.

Сходження на Еверест та подорожі до Північного полюсу раніше були доступні тільки досить вузькому колу людей. Що керувало першопрохідцями Півночі та підкорювачами найвищої вершини у світі у ХІХ ст. та сьогодні? Як змінилося сприйняття подорожей та відпочинку у свідомості пересічних громадян? Що спричинило розвиток туристичного бізнесу? Пошук відповідей на ці питання і обумовив актуальність нашого дослідження.

Сфера туризму переживає сьогодні бурхливий розвиток у зв'язку зі зміною сучасного способу життя. Під «способом життя», ми розуміємо систему найстійкіших способів ставлення й освоєння світу суб'єктом життєдіяльності. Специфічним змістом понят-

тя способу життя виступають форми організації життєдіяльності індивіда або груп людей [8, с.12]. Поява вільного часу стала визначною зміною у формі організації життєдіяльності особистості та дала поштовх розвитку туризму.

У різні історичні епохи до туристичної діяльності людей спонукали абсолютно різні мотиви. Мета нашого дослідження на основі аналізу потреб особистості у туристичній діяльності, розкрити зміст інституціалізації туризму.

Для подальшого наукового пошуку, слід більш конкретно окреслити об'єкт нашого дослідження. Туризм - це переміщення людини в іншу місцевість або країну, континент, що не є його звичайним місцезнаходженням або місцем проживання. Найбільш влучне визначення туризму дає Міжнародна асоціація наукових експертів по туризму: «Туризм - ряд явищ та взаємовідношень, які виникають в результаті подорожі людей до тих пір, поки це не приводить до постійного перебування і отримання будь-якої вигоди» [1, с.27]. Переміщення є базовою, але не достатньою ознакою для розуміння сутності туризму. Трансформація мотивів та цілей залучення до туристичної діяльності є психологічною складовою інституціалізації туризму.

Значний внесок у розвиток соціології та психології туризму зробили: Абуков А.Х., Крючков А.А., Лукашевич М.П., Лукашевич О.Н., Смолій В.А., Федорченко В.К., Шандор Ф.Ф.

Інститути – це словесний символ для найкращого визначення групи суспільних звичаїв. Вони визначають переважаючий і постійний образ думки, який став звичним для групи чи перетворився для народу у звичай.

Інститути встановлюють кордони і форми людської діяльності. Світ звичаїв та звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, являє собою переплетення і нерозривну тканину інститутів.

Конструювання звичних дій вможливує розподіл праці, розподіл ролей, сприяє виникненню інновацій. Останнє призводить до нових “хабітуалізацій”, якщо соціальна ситуація повторюється. П.Бергер і Т.Лукман вважають, що “процеси “хабіталізації” передують будь-якій інституціалізації. Інституціалізація існує повсюди, де діячі різного гатунку здійснюють взаємну типізацію узвичаєних дій, тобто, будь-яка подібна типізація є інститутом [2].

Є.Головаха та Н.Паніна – інституціалізацію вони визначають “як процес становлення нових соціальних інститутів у трьох аспектах:

1) процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій і ритуалів);

2) створення організаційних структур, які відповідають за артикуляцію і порядок дотримання цих правил і становлять соціальну інфраструктуру інституціалізованої поведінки;

3) формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил і організаційних структур, що відбиває погодженість людей із цим інституціональним порядком [5, с. 6]”.

Ми можемо виокремити певні загальні елементи, які й утворюють основний компонент соціального інституту. Вони є системами установ, у яких певні люди, що обрані членами групи, отримують повноваження для виконання суспільних функцій заради задоволення існуючих індивідуальних і суспільних потреб, заради регулювання поведінки інших членів групи.

Процес інституціалізації має кілька етапів. Першою необхідною умовою появи інституту є відповідна соціальна потреба. Інститути покликані організувати спільну діяльність щодо задоволення тих чи інших соціальних потреб, тобто виникнення певних суспільних потреб, які притаманні саме цьому інституту і є першим необхідним етапом інституціалізації.

Туризм виникає лише в умовах достатньо високого розвитку продуктивних сил, коли в межах способу життя суспільства виокремлюється особлива його сфера: вільний час – дозвілля.

Так, туризм задовольняє потреби, починаючи від пізнання, цікавості, фізичної та рухової активності, закінчуючи утвердженням імені власної держави в процесі географічних відкриттів та появи на карті нових територій. Соціальні інститути мають надіндивідуальний характер із притаманними тільки їм системними якостями. Перш за все, це система цінностей, норм, ідеалів, обмежень, а також зразків поведінки. Сама по собі наявність цих елементів не забезпечить функціонування інституту, тому необхідно, щоб вони стали сутнісною характеристикою особистості, були засвоєні нею у процесі соціалізації й втілювалися у формі соціальних ролей та статусів. Це і є другим важливим етапом інституціалізації.

Головним моментом інституціалізації є саме організаційне оформлення. Зовні соціальний інститут уявляється нами як сукупність осіб, установ, що наділені певними матеріальними засобами і виконують певні соціальні функції. Так, інститут туризму складається з певних груп осіб: менеджери з туризму, екскурсоводи, провідники, гіді, які діють у рамках таких установ, як туристичні оператори, агенції, екскурсійні бюро і т.д., які задля своєї діяльності мають певні матеріальні цінності (транспорт, готелі, фінанси і т.д.).

Для того щоб мати можливість підкріплювати та відтворювати звичні дії, соціальному інституту потрібно постійно готувати

людей, які б могли транслювати притаманні йому цінності та норми. Відкриття спеціальностей «туризмознавство», «міжнародний туризм» у ВУЗах, підготовка та навчання кадрів, свідчить про те, що туристична діяльність набула найбільшого ступеню інституцізації.

З історичної точки зору підходить до інституціалізації туризму базувалися на різних принципах. Так, Дж. Уокер виокремлює «п'ять епох туризму»: перед індустріальний період (1840 р.); епоха залізних доріг; епоха автомобіля; епоха авіалайнерів; епоха круїзних та морських лайнерів. Такий чином розвиток туризму базувалася на еволюції транспортних засобів[7, с.232]. Якщо притримуватися такої періодизації, ми можемо додати зараз епоху космічних польотів. Місця на такі подорожі розкуплені на десятиліття наперед, а вартість з кожною експедицією ще дорожче.

Польський дослідник І.Енджейчик, виокремлює такі фази історичного розвитку туризму: ранньоісторична – до 1850 р.; початкова – з 1850 по 1914 р.; фаза розвитку з 1914 по 1945 р.; фаза масового туризму після 1945 р. [3].

Факторами для переміщення у просторі у ранньоісторичні часи були: торгівля, господарчі контакти, жадоба пізнання, навчання, релігія. Дозволити собі подорожувати могли аристократи, палігрими, мандрівники.

Для початкової фази сучасного туризму характерно: розвиток інформаційної інфраструктури (пошта), розвиток транспортної інфраструктури (розвиток швидкості переміщення та зменшення вартості поїздок; зростання добробуту внаслідок індустріалізації; поява вільного часу (відпустки).

Для фази розвитку характерна поява туристів за рахунок середнього класу. З розвитком політичних рухів, з'являється нова форма – дешеві поїздки направлені згуртування групи, які були популярні у Італії та Німеччині. Після 1945 року туризм стає масовим.

Деякі автори, наприклад П.Ротоу, пропонують пов'язувати розвиток туризму, з економічним розвитком конкретної країни[7]. З цим важко не погодитися, адже розвиток туризму в СРСР у повоєнні роки суттєво відрізняється від Західної Європи того часу. Мотиви залучення також суттєво відрізняються. У СРСР – це розвиток фізичної витривалості та підготовка до виживання у екстремальних умовах, що так були потрібні під час «холодної війни». У Європі - переважно рекреаційні, дозвілєві мотиви.

В.Ю. Воскресенский до базових елементів розвитку туризму відносить: великі географічні відкриття, еволюцію засобів пересування, еволюцію транспортних засобів. Він також пропонує

еру сучасного туризму відраховувати з 1841 р., коли легендарний Т.Кук, оцінивши перевагу залізної дороги, організував по ній масову поїзду «з метою прогулянки», в якій брали участь 600 чоловік[3]. Т.Кук був першим, хто вирішив, що на цікавості, як же живуть люди в різних куточках світу можна заробити. Він започаткував розвиток сучасного туристичного бізнесу.

Ми пропонуємо, як визначну характеристику до розуміння інституціоналізації обрати зміну потреби залучення до туристичної діяльності індивіда. Зміна потреби зафіксована у чотирьох організаційних формах:

- туризм як частина виховного процесу;
- туризм як самоорганізована група;
- туризм як культурно-ознайомча діяльність;
- туризм як рекреація.

Наприкінці XVIII ст. з'являється перша організаційна форма туризму. Туристські подорожі стали складовою виховного процесу в багатьох школах та інших навчальних закладах країн Західної Європи.

З розвитком індустріального суспільства, поліпшенням шляхів сполучення, появою залізничного транспорту та пароплавання туризм піднімається на вищий щабель: у другій половині XIX ст. в багатьох країнах Європи виникають самодіяльні туристські організації - клуби, товариства. Вони розробляють туристські маршрути, дбають про забезпечення туристів місцями відпочинку, сервісом під час подорожей. Це знаменує початок формування туристської галузі. Перший такий клуб виник у Великій Британії в 1857 р., потім в Австрії (1862 р.), Італії, Швейцарії (1863 р.), Німеччині (1869 р.), згодом у Франції, Росії та інших країнах[6].

У цій формі туризм постає як функція виховання у освітньому процесі. Короткотермінові туристичні походи за чітко визначеним маршрутом. Туристичний маршрут є ключовим поняттям у цій організаційній формі. Туризм у освіті вирішував виховну мету та задачу фізичного та духовного розвитку. До XX ст. духовна складова відійшла на інший план, а залишилися лише естетична. Виховна функція туризму ефективно реалізується і на сьогоднішній день.

Найбільшого розмаху виховний туризм набув на початку XX ст. з розвитком скаутського руху. Він вирішував такі завдання: особистісний розвиток, готовність до дій у екстремальних ситуаціях, самостійне прийняття рішень, протистояння зовнішнім факторам.

Початком скаутингу вважається 1907 рік, коли Роберт Бейден-Пауел генерал-лейтенант британської армії, провів перший скаутський табір в Англії. Протягом першої половини 20-го сторіч-

чя скаутський рух поширився по цілому світі. Рух використовує власну методику виховання – програму неформальної освіти з акцентом на практичних зовнішніх діях, зокрема таборування, знання лісу, водний спорт, піші мандрівки, заняття альпінізмом та спортом[4].

У середині 50-х років ХХ ст. виховна форма туризму знайшла своє відображення у перевихованні важких підлітків. За радянських часів організація туристичних походів, в рамках популяризації фізичної культури і спорту виконували виключно виховну функцію. Потенціал цих заходів був направлений на всі категорії населення, у тому числі на важких підлітків. Були створені самокеровані групи.

Сьогоднішній світ став полікультурним, тому виховна форма туризму реалізується через культурно-ознайомчу діяльність. Наприклад, школа за ініціативи батьків, організує виїзд дітей до літніх таборів. Екскурсії з метою поглиблення знань в рамках навчальних дисциплін виконують згуртовуючу та командоутворюючу функцію в рамках освітнього процесу.

Наступною організаційною формою туризму є самоорганізована група. У такій формі туризм виконує рекреаційну та комунікативну функцію, яка заснована на спільному інтересі (рибалка, гори, парус). Головною потребою об'єднання було захоплення.

Частина географічних відкриттів та наукових експедицій реалізовувала потребу учасників у спілкуванні, спільному інтересі та любові до моря, півночі, гірських вершин.

Такий підхід до організації туристичної діяльності знайшов своє відображення у розвитку гірського, лижного, водного туризму у період 50-х – 60-х роках ХХ ст. За радянським часів туризм підтримувалася на рівні держави. Були створені відділи туризму при комсомолі. За «путівкою комсомолу» можна була пройти по місцями бойової слави, за максимального сприяння місцевої влади. Були спроби проведення змагань, з спортивного орієнтування, але учасники, які мали потребу у комунікації наголошували, що для них це туризм, а не спорт.

На сьогоднішній день частина людей продовжує подорожувати подібним способом. Головне опинитися у колі однодумців. Їх об'єднують спільні інтереси та захоплення, вони самостійно планують свої маршрути, і для цього їм не потрібна жодна туристична фірма. Однак, туристичний бізнес почав заробляти на прагненні людей спілкуватися та бере на себе зобов'язання в організації подібних заходів. Наприклад, цим пояснюється неімовірна популярність «OneLife», яка організовує сходження в гори, парусні чартери, сплави по річках для компаній друзів та

однодумців. Вони згуртовують людей навколо любові до природи, певного виду та місць відпочинку.

Третьою організаційною формою туризму є культурно-ознайомча. У різні історичні епохи завжди були люди, які прагнули побачити світ, але наважувалися на це лише одиниці. У культурно-ознайомчій формі головна потреба - інтерес. Ця форма охоплює різні сфери культурного життя. Культурний інтерес може реалізовуватися у таких турах: замками Великої Британії, кулінарні традиції Франції, духовно-релігійне надбання Іспанії і т.д. Культурно-ознайомча форма є достатньо інституціолізованою. Для задоволення цієї потреби є величезна кількість туристичних агенцій, які через екскурсіводів та гідів надають нам можливість долучитися до світового культурного надбання.

Четвертою, є рекреаційна форма, її головна ідея - збереження. Вона направлена на задоволення потреби у оздоровленні та відпочинку. Почала розвиватися з кінця ХІХст. і була доступна тільки еліті. Спочатку це були різноманітні водні та термальні курорти (Карлові Вари, Хевіз). Сутнісною характеристикою рекреації є відновлення, відтворення здоров'я, творчих сил, насаги. Рекреація відбувається на пляжі, у санаторії, термальних купальнях, спогляданні природи. Досить часто її ототожнюють з «відпочинком від всього», «безтурботністю». Зміст рекреаційної форми подано у табл. 1.

Особа, яка залучена до туристичної сфери може реалізовувати свої потреби в різних формах одночасно. Наприклад, зорганізуватися з друзями для відпочинку на гірськолижному курорті через любов до засніжених вершин, а після катання включитися до рекреаційної форми відвідавши термальні джерела.

Останнім часом бурхливо розвивається сфера екстремального туризму. Ми не виокремлюємо її як самостійну форму, оскільки вона ще в процесі інституціалізації. Потреба залучення - ризик, зміна буденної картини життя, пошук нових вражень. Екстремальний туризм почав розвиватися на початку ХХІ ст. як індивідуалізація форм проведення дозвілля. Феномен подібного явища полягає у тому, що для багатьох учасників емоції і переживання отримані підчас занять є більш справжніми, ніж їх повсякденне життя. Екстрим і є для них життям, він перестав виконувати функцію дозвілля та структурування часу. Туристична індустрія активно використовує цю форму, наприклад, організація масового відвідання важкодоступних місць.

Організаційні форми туризму

Характеристика	Виховна форма	Самоорганізована форма	Культурно-ознайомча форма	Рекреаційна форма
Потреба	фізичний, духовний розвиток	захоплення	інтерес, цікавість	оздоровлення, відпочинок
Функція	виховна, естетична, освітня	комунікативна рекреаційна	пізнавальна	відновлення тілесне та психічне
Посередник	наставник, вчитель	лідер групи	гід, екскурсовод, туристична фірма	туристична фірма
Спосіб реалізації	туристичний маршрут, похід, освітньо-екскурсійний виїзд	похід, сплав, сходження	духовно-релігійні, історично-екскурсійні, кулінарні тури	санаторно-курортний, оздоровчий, пляжний відпочинок

У висновку можемо зазначити, що інституціалізація – соціальна фіксація способів задоволення потреб та інтересів людей. Основними критеріями інституціалізації туризму є зміна структури зайнятості. У радянські часи організація вільного часу була однаковою майже у всього населення. Це було продиктовано однаковою структурою занятості, майже однаковою зарплатою і мінімально можливими варіантами організації вільного часу. Путівка в санаторій до Криму, або самостійний водний, лижний і т.д. туризм. Зміна структури зайнятості спонукала до розвитку туристичної сфери. Відповідь на питання про зміну потреб і інтересів в сфері туризму розкриває зміст інституційних процесів.

Перспективними напрямками досліджень психології туризму є визначення ступеню інституціалізації організаційних форм та трансформація мотивів залучення до туристичної діяльності у різні історичні епохи.

Література

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм. - СПб.: Издат. Торговый Дом "Герда", 1999. - 192 с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Е.Руткевич (пер. с англ.). - М.: Медиум, - 1995. - 333 с.
3. Воскресенский В.Ю. Международный туризм: учеб.пособие для студ. вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
4. Гаврилова О.В. Становлення скаутського руху в Україні / О.В. Гаврилова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. - 2006. - Вип. 33. - С. 32-33.
5. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2001. - № 4. - С. 5-22.
6. Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Туризм социальный: история и современность. - К.: Вищашкола, 1989. - 342 с.
7. Лукашевич М. Соціологія туризму: проблемистановлення та інституалізації // Віче, 2008, № 17.- С. 25-28.
8. Психологія соціальної роботи: підручник / за ред. Ю.М.Швалба. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010.- 272 с.

Needs and motivation bases of the institutionalization of tourism

The article is deal with the tourism as the sphere of organization of free time. Based on the analysis of the individual needs in tourist activity we revealed the contents of the organization forms of tourism. In the article analyzed the changes in patterns of attraction for tourism in different historical epochs. Submit by functions of tourism in the modern lifestyle.

Keywords: *psychology of tourism, organization forms of tourism, the needs of tourists, the institutionalization of tourism.*

СТИЛІ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА

УДК 159.9 (075)

МУЛ С.А.

кандидат психологічних наук, викладач
Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова, м. Київ

В статті розкриваються результати дослідження стилів роботи офіцера-прикордонника з наявною документацією. Доведено різницю у виконанні документів офіцером-чоловіком та офіцером-жінкою. Враховуючи варіативність вибірки результати дослідження є надійними та можуть використовуватись в практиці роботи з документами керівників різних ланок управління.

Ключові слова: документ, стиль, офіцер, керівник

СТИЛИ РАБОТЫ С ДОКУМЕНТАМИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОФИЦЕРА-ПОГРАНИЧНИКА

В статье раскрыты результаты исследования стилей работы офицера-пограничника с наличной документацией. Доказана разница при отработывании документов офицерами-мужчинами и офицерами-женщинами. Учитывая вариативность выборки результаты исследования надежны и могут использоваться в практике работы с документами руководителей разных уровней управления.

Ключевые слова: документ, стиль, офицер, руководитель

Постановка проблеми. Незважаючи на сучасний розвиток комп'ютерної, друкарської техніки, розгалужену мережу інтернет, відомчі телекомунікаційні комплекси та системи залишається важливим в процесі життєдіяльності організації її документообіг. Так, за середньо статистичний рік лише через орган охорони кордону проходить понад 15 тисяч документів. Важливою характеристикою керівника є вміння професійно працювати з документацією.

Документ в оперативно-службовій діяльності офіцера-прикордонника – матеріальний письмовий об'єкт (*бойовий, адмін істративний, природоохоронний, екологічний, шифрувальний*), в якому зафіксована та чи інша службова інформація про явища, події, факти, які мають відбутися або відбулися і мають, відповідно, значення і вплив на стан охорони державного кордону.

Робота з документами є важливим системним елементом діяльності офіцера-прикордонника. Систематична робота з документами дозволяє поглибити прикордонні знання, підвищити відповідальність за доручену справу, активізувати увагу на більш важливих елементах обстановки, осмислити процеси, що відбуваються в професійному житті офіцера-прикордонника.